

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С. КОСТЮКА
ТОВАРИСТВО ПСИХОЛОГІВ УКРАЇНИ
ЦЕНТР ПРАКТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

МАТЕРІАЛИ

**II ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНГРЕСУ,
ПРИСВЯЧЕНОГО 110 РІЧНИЦІ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Г.С. КОСТЮКА**

19–20 квітня 2010 року

Том I

Київ – 2010

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМ. Г. С. КОСТЮКА
ТОВАРИСТВО ПСИХОЛОГІВ УКРАЇНИ
ЦЕНТР ПРАКТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

МАТЕРІАЛИ

II ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНГРЕСУ,
присвяченого 110 річниці від дня народження
Г. С. Костюка

19 - 20 квітня 2010 року

Том I

Київ - 2010

ББК 88.1(4 Укр)я431Костюк

Редакційна колегія:

Максименко С.Д., академік НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Чепельва Н.В.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Балл Г.О.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Боришевський М.Й.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Моляко В.О.*, академік НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Слюсаревський М.М.*, член-кор. НАПН України; *Титаренко Т.М.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Яценко Т.С.*, академік НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Говорун Т.В.*, доктор психол. наук, професор; *Карамушка Л.М.*, доктор психол. наук, професор; *Кокун О.М.*, доктор психол. наук, професор; *Максимова Н.Ю.*, доктор психол. наук, професор; *Москаленко В.В.*, доктор філософських наук, професор; *Смульсон М.Л.*, доктор психол. наук, професор; *Швалб Ю.М.*, доктор психол. наук, професор; *Качарян О.С.*, доктор психол. наук, професор; *Коваленко А.Б.*, доктор психол. наук, професор; *Носенко Е.Л.*, доктор психол. наук, професор; *Гуменюк Г.В.*, канд. психол. наук; *Кісарчук З.Г.*, канд. психол. наук; *Третяк Т.М.*, канд. психол. наук; *Слободяник Н.В.*, канд. психол. наук; *Моргун В.Ф.*, канд. психол. наук, професор.

Статті друкуються в авторській літературній редакції.

Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110 річниці від дня народження Г.С. Костюка (19–20 квітня 2010 року). – Т. I. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 448 с.

ISBN 978-617-571-015-9

У збірнику розглядаються найрізноманітніші проблеми психології, що є актуальними на сучасному етапі розвитку психологічної науки в Україні і які відображають широкий спектр наукових інтересів українських психологів.

Широко представлено проблематику психології розвитку, генетичної психології; висвітлено методологічні орієнтири сучасної психології. Показано значення концепції саморозвитку особистості Г.С. Костюка та її евристичний потенціал у контексті нагальних викликів сьогодення. Досліджуються також соціально-психологічні проблеми трансформаційних процесів у сучасному суспільстві; реалізуються новітні підходи до проблеми творчості та обдарованості; сучасні тенденції розвитку практичної психології; актуальні проблеми прикладних напрямів сучасної психологічної науки (медична, організаційна, юридична психологія); в річищі екологічного підходу висвітлено проблему якості життя як умови розвитку особистості та інші актуальні проблеми.

Збірник адресовано викладачам психології вищих навчальних закладів, аспірантам, студентам, працівникам у галузі наукової і практичної психології, педагогам та вихователям, соціальним і медичним працівникам та всім тим, хто цікавиться сучасним станом розвитку різноманітних психологічних проблем.

ISBN 978-617-571-015-9

ББК 88.1(4 Укр)я431Костюк

ОСОБЛИВОСТІ НЕЙРОДИНАМІЧНИХ ТА МОТИВАЦІЙНИХ ПОКАЗНИКІВ СТУДЕНТІВ-МЕДИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Завадська Т.В., Панасенко Н.М. (м. Київ)

Формування особистості та професійне становлення людини відбувається упродовж всього її життя. Саме у вищій школі закладаються основні індивідуальні якості фахівця, а подальша професійна діяльність обумовлює «шліфовку якостей особистості». Професія медичного психолога вимагає оволодіння професійними лікарськими знаннями, а також вміннями й навичками практичного психолога.

Процес підготовки майбутніх спеціалістів передбачає формування професійно важливих рис особистості фахівця (О.Ф. Бондаренко, О.А. Бодальов, В.О. Моляко, Л.Е. Орбан-Лембрик, В.Т. Панок, Н.В. Чепелева та ін.), наприклад, такі риси, як професійна мотивація, професійна самосвідомість фахівця та, обов'язково, розвиток творчого потенціалу. Стиль професійної діяльності пов'язаний з проявами властивостей нервової системи (НС) – нейродинамічними особливостями людини, – які, насамперед, обумовлюють професійну спрямованість та індивідуальність людини. Це відбувається через швидкість засвоєння професійних вмінь, навичок, способів праці, які забезпечуються нейродинамічними властивостями людини, що і призводить до створення індивідуального стилю та проявляється через особливості темпераменту та характеру. А структура мотивів студента, сформована у процесі навчання, стає стержнем особистості майбутнього фахівця.

На нашу думку, важливо акцентувати увагу саме на особливостях функціонування нейродинамічних та мотиваційних показників на початкових етапах професійного становлення – в процесі навчання у вищому навчальному закладі, набуття професійних навичок та вмінь (фаза адепта за Е.А. Клімовим), розвиток яких і сприятиме професійному становленню особистісно зрілого та продуктивного фахівця.

Метою дослідження стало з'ясування особливостей функціонування нейродинамічних та мотиваційних показників як факторів професійного становлення студентів-медичних психологів. Актуальність такого дослідження пов'язана з сучасними – досить жорсткими – вимогами до професіоналів у всіх галузях діяльності, оскільки в умовах світової економічної кризи існує обмеження робочих місць.

Особистісний і професійний розвиток у студентів взаємозумовлені. З одного боку, риси особистості (у нашому випадку – спрямованість, мотиви та власні нейродинамічні та темпераментальні особливості) суттєво впливають на вибір професії та подальше професійне становлення людини, з іншого, сама професія або професійна мотивація впливає на розвиток особистості. Професійна діяльність висуває певні вимоги до людини, особливо стосовно професій типу «людина-людина». Зокрема, до першої групи входять вимоги до пізнавальних процесів (сприйняття, пам'яті, мислення, уяви), емоційно-вольових процесів та психоемоційних складових (стриманість, стабільність, стійкість до стресів, самовладання, життєрадісність, цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, активність та ін.). До другої групи належать психоаналітичні якості: самокритичність, адекватна самооцінка і рівень домагань, здатність до самоаналізу, саморегуляції, самоконтролю поведінки. До третьої групи входять комунікабельність, емпатія, візуальність (зовнішня привабливість) і красномовність, як здатність переконувати. Саме для того, щоб використати та посилити ці позитивні якості, ми вважаємо важливим (саме на етапі професійного становлення студентів – медичних психологів) впливати на: 1) розвиток професійної мотивації; 2) підсилення пізнавальної мотивації; 3) врахування особистісних нейродинамічних властивостей в навчальній діяльності через їх пізнання та усвідомлення.

Контингент обстежуваних становили студенти 1-го та 2-го курсів Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця, що навчаються за спеціальністю «медична психологія».

З метою вивчення найважливіших, з нашої точки зору, особливостей професійної мотивації та спрямованості особистості у професіях типу «людина – людина» було обрано такі методики: анкета «Мотиви вибору» для вивчення мотивів професійної діяльності (а саме: *мотивів власної праці, соціальної значущості праці, самоствердження в праці та професійній майстерності*); методика Джона Холанда для оцінки професійного типу особистості (а саме: *реалістичного, інтелектуального, соціального, конвенціонального, підприємницького та артистичного*) [4]; методика «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» (Реана – Якуніна) [13], яка визначає мотиви: *комунікативні, уникнення, престижу, професійні, творчої самореалізації, учбово-пізнавальні, соціальні*, опитувальник Русалова для виявлення структури темпераменту (а саме: *предметної та соціальної ергічності, пластичності та соціальної пластичності, темпу та соціального темпу, емоційності та соціальної емоційності*).

Відмічені якості майбутнього медичного психолога пов'язані, найбільш вірогідно, з нервовою системою високої чутливості, яка пригаманна людям з ознаками слабкої нервової системи, екстравертованістю та високою рухливістю нервових процесів як характеристик темпераменту. Для перевірки цієї гіпотези було проведено визначення основних властивостей НС за допомогою методик: опитувальник Я. Стреляу – опосередковано оцінює психологічні прояви властивостей сили НС за збудженням та гальмуванням, рухливості та врівноваженості нервових процесів [10]; шкала оцінок для виміру реактивності Я. Стреляу [10] або активності; теплінг-тест А.В. Родіонова [8] модифікація О.Р. Малхазова [5] – визначає силу НС за показником витривалості, показники *лабільності та врівноваженості*; опитувальник «Дослідження психологічної структури темпераменту» Б.Н. Смірнова – виявляє відносини певних полярних властивостей темпераменту в структурі особистості: *екстраверсія – інтроверсія, емоційна збудливість – емоційна врівноваженість, темп реакції, активність*.

Були отримані результати, які, на наш погляд, розкривають особистісні особливості, спрямованість особистості, сформованість професійної мотивації у студентів-медичних психологів з огляду на певний рівень проявів властивостей нервової системи.

Результати обробки диференційно-діагностичного опитувальника Клімова показують, що 61,1 % обстежених мають спрямованість на працю в системі «люди-

на-людина», тобто більшість студентів має можливість опанувати професію медичного психолога та стати висококваліфікованими фахівцями. В результаті оцінки професійного типу особистості (методика Дж. Холанда) з'ясувалось, що серед студентів цієї вибірки соціальний тип мають 68,5 %, артистичний – 12,9%, інтелектуальний – 11,1% , підприємницький – 7,5%.

Також було з'ясовано, що найнижче сформовані мотиви професійної майстерності – лише 1,9%; інші мотиви мають здебільшого середній рівень розвитку, на відміну від мотивів самоствердження в праці, які мають 16,7% серед студентів вибірки. Високий рівень розвитку набули професійні мотиви – 81,5%, мотиви творчої самореалізації – 75,9 %, та учбово-пізнавальні мотиви – 50 %. Також звертає на себе увагу те, що мотиви уникнення на високому рівні мають 18,5 % студентів.

За кореляційним аналізом доведено, що мотиви самоствердження в праці сформовані переважно в осіб, схильних працювати у системі «людина-людина» ($r = 0,268$, $p = 0,050$) та в осіб з артистичним типом особистості ($r = -0,287$, $p = 0,035$). Мотиви власної праці пов'язані з показниками за шкалою предметної ергічності ($r = -0,273$, $p = 0,046$), тобто у тих, хто зацікавлений тільки у власній праці, є низька потреба в освоєнні предметного світу та пасивність у діяльності. З'ясовано, що мотиви власної праці мають від'ємну кореляцію з показниками пластичності особистості ($r = 0,290$, $p = 0,033$) та темпу ($r = -0,284$, $p = 0,037$) за опитувальником Русалова, тобто, чим вищі показники мотивів власної праці, тим нижчі показники пластичності та темпу. Такі студенти схильні до монотоннішої праці, яка не потребує відповідальності та прийняття швидких рішень. Студенти, що мають Інтелектуальний тип особистості ($r = -0,283$, $p = 0,038$), мають також і нижчий рівень розвитку мотивів власної праці та вищий рівень розвитку мотивів самоствердження у праці ($r = 0,273$, $p = 0,045$). Високий рівень сформованості мотивів соціальної значущості праці мають студенти, схильні працювати саме у системі «людина-людина» ($r = 0,284$, $p = 0,037$), до якої і належить професія медичного психолога. А таких серед нашої вибірки більшість – 61,1 %. Учбово-пізнавальні мотиви пов'язані з предметною ергічністю ($r = 0,379$, $p = 0,05$), тобто чим краще вони розвинені, тим більша жага до діяльності, причому і до фізичної, і до інтелектуальної. Конвенціональний тип особистості також має зв'язок з учбово-пізнавальними мотивами ($r = -0,327$, $p = 0,016$), і чим більше в них переважають математичні (особливо рахункові) здібності, а підхід до рішення проблем – стереотипний, практичний і конкретний, тим менше сформовані в них учбово-пізнавальні мотиви.

Тестування за опитувальником Я. Стреляу довело, що за показником сили за збудженням та сили за гальмуванням 80,0% досліджених студентів притаманна висока концентрація обох показників, і тільки 20,0% мали низьку концентрацію цих показників. Визначення показника рухливості нервових процесів довело, що більшості – 92,0% – притаманні високі значення показника, 8,0% студентів характеризувалися низькою концентрацією показника. За показником врівноваженості нервових процесів у 20,0% досліджених визначена невірноваженість у бік збудження, 42,0% – виказали врівноваженість, а 38,0% – невірноваженість у бік гальмування. Тобто, більшість студентів характеризується високою концентрацією властивостей сили НС за збудженням, сили НС за гальмуванням та рухливістю, що свідчить про ознаки сильної нервової системи. Така особливість, вірогідно, в процесі учбової діяльності є необхідною умовою, тому що пізнавально-навчальна діяльність вимагає від студентів певної витривалості, працездатності, швидкісних характеристик діяльності та інше.

Тестування реактивності або активності за методикою Я. Стреляу довело, що більшість студентів (82,0%) належать до групи з середнім показником реактивності. Це свідчить про середній ступінь працездатності досліджених. І лише 18,0% студентів притаманна висока активність.

За результатами теплінг-тесту визначено, що 28,6% мали ознаки сильної НС; а 71,4% характеризувалися середнім рівнем витривалості як властивості сили НС. Низька рухливість нервових процесів спостерігалась у 42,9% студентів, середня рухливість була притаманна 48,9%, а високі значення показника були визначені

лише у 8,2% студентів. Низька врівноваженість, як баланс між силою за збудженням та силою за гальмуванням, була притаманна 69,4% досліджених, високі значення показника мали 20,4%; а середні значення – приблизно 10,0% студентів. Спостерігається розбіжність в розподілі студентів по групах за значенням показників порівняно с результатами тестування за опитувальником Я. Стреляу, але основна тенденція спостерігається – більшості студентів притаманні ознаки сильної НС.

Результати дослідження структури темпераменту, основою якого є властивості НС, показали, що за значеннями показника «екстраверсія -інтроверсія» для більшості студентів характерним є прояв екстравертованості, група з високим та дуже високим значенням показника склала 58,0%. А якщо середня група має однакові ознаки прояву й екстра-, й інтравертованості, то можна говорити про те, що 82,0% досліджених студентів притаманні ознаки екстравертованості.

Показник «пластичність-ригідність» характеризує швидкість пристосування людини до зміни ситуацій, при цьому ригідність позначає інертність, консерватизм установок, слабке переключення з одного виду роботи на інший тощо; а от пластичність – навпаки – легку здатність до змін та установок. За отриманими результатами студенти розподілились по групах за значенням показника з високою пластичністю та високою ригідністю практично однаково – по 22,0%, а більшість (40,0%) мають ознаки середнього прояву цієї властивості темпераменту.

У більшості студентів визначена емоційна збудливість, і така група з врахуванням середнього прояву показника склала 80,0%, що, можливо, буде сприяти розвитку у майбутніх фахівців співчуття, сприйняття почуттів іншої людини, а можливо іноді, навпаки, може заважати чіткому та тверезому оцінюванню ситуації. Але на етапі підготовки до професії, на нашу думку, це є позитивним компонентом оволодіння професійними навичками, який спрямовує студентів у бік невідомого, цікавого в професії.

За темпом реакції 52,0% обстежених студентів показали середні бали, коли швидкість реакції врівноважується неквапливістю; 34,0% характеризуються високою швидкістю реакції, а 13,0% – неквапливістю. За показниками «активність-пасивність» дуже висока та висока пасивність спостерігалась у 52,0% досліджених. Висока активність притаманна лише 14,0% студентів. Тобто, переважна більшість студентів початкових курсів характеризуються вираженою пасивністю. Варто зазначити, що 70,0% обстежених мали високу щирість, результатів, що свідчить про надійність отриманих результатів.

Кореляційний аналіз зв'язків між показниками нейродинаміки та питаннями анкети мотивів вибору професії, а також опитувальником Е.А. Клімова (професійна спрямованість особистості) показує наявність статистично достовірних зв'язків оцінки студентами відповідності власних здібностей вимогам майбутньої професії з ознаками сильної нервової системи, рухливістю, врівноваженістю нервових процесів, та з такою темпераментальною ознакою як активність. Професійні знання та вміння на етапі навчання у вищих навчальних закладах корелюють з ознаками сильної нервової системи. Готовність до самостійної праці продемонстрували студенти з ознаками високої концентрації сили НС за збудженням, з вираженим темпом реакцій та активністю. Зв'язок напрямку професій типу «людина-людина» за методикою Е.А. Клімова був виявлений тільки з показником рухливості нервових процесів. Наведена таблиця кореляцій свідчить про досить міцні зв'язки уявлень студентів про обрану професію з нейродинамічними властивостями та особливостями темпераменту.

З достовірністю $p < 0,05$ отримані кореляції між показником сили НС за збудженням та показниками соціальної ергічності, соціальної емоційності; показника рухливості нервових процесів та показника соціальної пластичності, показника і консерватизму та радикалізму; врівноваженість нервових процесів -з соціальною пластичністю та показником консерватизму та радикалізму; показник «екстраверсія-інтраверсія» – з показником мотивів соціальної значущості праці. З достовірністю $p < 0,01$ визначені такі кореляційні пари: соціальна пластичність – сила НС за гальмуванням; соціальна ергічність показник рухливості та врівноваженості нервових процесів, а також показник «екстраверсія-інтраверсія»; соціальна пластичність – показник «екстраверсія-інтраверсія».

Висновки 1. Виявлені особливості професійної мотивації та спрямованості особистості студентів-медичних психологів дають можливість стверджувати, що у студентів досліджуваної групи – достатньо високий рівень сформованості позитивної професійної мотивації для становлення у професіях типу «людина-людина».

2. Більшість досліджених студентів характеризуються ознаками сильної нервової системи та високою рухливістю нервових процесів, що є позитивною ознакою в навчальній діяльності.

3. Тестування темпераментальних особливостей виявило наявність у більшості студентів таких рис, як екстравертованість, висока емоційна збудливість, середній темп реакцій, коли неквапливість врівноважується швидкою реакцією.

4. Система підготовки фахівців – майбутніх психологів для забезпечення їх високого професійного рівня має враховувати особистісні нейродинамічні та темпераментальні властивості, а також розвиток мотиваційних показників з особливим акцентом на внутрішню особистісну мотивацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития: учебное пособие для студ. высш. учеб. Заведений / Э.Ф. Зеер. – 2-е изд. стер. – М.: Изд. центр «Академия», 2007. – 240 с.

2. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий. – СПб.: Питер, 2004 - 701 с. (Серия «Мастера психологии») – С. 464-466.

3. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2008. – 512 с.

4. Кокун О.М. Проблема забезпечення адаптаційної готовності студентів до професійної діяльності і шляхи її вирішення//Вісник. Збірник наукових статей Київського Міжнародного університету. Серія: Психологічні науки. – К.: КиМУ, 2005.- Вип.7. – С. 52-59.

5. Малхазов А.Р. Динаміка індивідуально-типологічних та психофізіологічних характеристик студентської молоді (1976-2000 р.р.) //Актуальні проблеми сучасної української психології. До 60-річчя від дня народження акад. С.Д. Максименка: Наук. записки Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка АПН України /За ред. чл.-кор. АПН України Н.В.Чепелевої – К., Нора-прінт, 2002. – Вип. 22. – С. 173-181.

6. Родионов А.В. Психодиагностика спортивных способностей. – М.: Физкультура и спорт. – 1973. – 215 с

7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 1999. – 720 с.

8. Семиченко В.А. Пути повышения эффективности изучения психологии. – К.: Магістр-8, 1997. – 124 с.

9. Семиченко В.А. Психология: Темперамент. – Київ-Полтава: «Форміка», 2001. – 168 с.

10. Стреляу Я. Роль темперамента в психическом развитии – М.: Прогресс, 1982-232 с.

11. Якунин В.А. Психология учебной деятельности студента. – М., 1993.- 216 с.